

Somkuti Bálint
doktorandusz Nemzeti Közszolgálati Egyetem

**Egy modern városi felkelés és leverésének katonai-politikai tanulságai,
Budapest, 1956**

Politikai előzmények

Ugyan a politikai események nem tartoznak közvetlenül a városi harcokhoz, egy városi gerillaharc jelentette probléma megoldásához szervesen hozzátartozik a kiváltó okok kezelése. Az 1956-os forradalom kirobbanása előtt számos olyan tényező okozott jelentős feszültséget, melyeket azok, akik nem éltek át, nagyon nehezen tudnak akár csak elképzelni is.

Az ötvenes évek elejére a háború előtti, sőt az *utáni* színvonalhoz képest is jelentősen romlott a magyar életszínvonal, nem kis mértékben az erőltetett hadseregfejlesztés miatt. Jól jellemzi a helyzet súlyosságát, hogy több helyen erőszakkal kényszerítették ki a termékek beszolgáltatását (padláslesöprés). Sztálin halála nyomán a rendkívül népszerűtlen Rákosi Mátyás pártfőtitkár 1953-ban leváltásra került. Ám közbenjárására utódja Nagy Imre, 1955-ben szintén távozni kényszerült, így valószínűnek tűnt a személyi kultusz és a brutális elnyomás visszatérése. Miután a szovjet csapatok 1955. májusban az osztrák semlegességet deklaráló államszerződés nyomán elhagyták Ausztriát, felmerült Magyarország semlegességének lehetősége is. Mivel a szintén májusban megalakult Varsói Szerződés nem rendelkezett a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatásáról ez a remény egyre erősebb lett.¹ A nyilvánosságra került Hruscsov beszéd, melyet az Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. februári XX. kongresszusán mondott el, meghirdette a két társadalmi rend békés egymás mellett élését, a szocializmushoz vezető többféle út létjogosultságát és legfőképp a Sztálin és mások körül kialakult személyi kultusz elítélését.² A kongresszussal kezdetét vette az enyhülés. Érezve a lazuló szigort, kirobbant a poznani munkásfelkelés, mely hatására reformokra került sor Lengyelországban. A lengyel hírek nyomán meginduló mozgolódás valamint Rajk László³ és társainak újratemetése már az előhírnökei voltak a hamarosan elemi erővel felszínre törő indulatoknak.

¹ HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*, Budapest, Akadémia, ISBN: 9789630580267 pp. 41-44

² ROMSICS Ignác (2003): *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Akadémia, ISBN: 9789630585439, pp. 383

³ A kommunizmus magyarországi létrehozásában komoly szerepet játszó (belügy majd külügyminiszter) Rajkot és több társát 1949-ben egy párton belüli villongás eredményeképpen, koncepció perben halálra ítélték.

1956. október 23., forradalom

A Műszaki Egyetem hallgatói, 23-ára békés tüntetést szerveztek, melyből hamar tömegmegmozdulás lett. Este hét óra körül már közel 200 ezer ember vonult a Parlament elé, illetve további ezrek tüntettek a Bem téren és a Rádiónál. Miután a Rádió vezetői nem voltak hajlandók a követeléseket beolvasni egyre nőtt a feszültség.

A karhatalmi céllal a Rádió megerősítésére rendelt, harckocsikkal megerősített alakulat a tömeg miatt nem tudott eljutni az épületig ugyanis a tisztek megtagadták, hogy erővel nyissanak utat. A Magyar Néphadsereget éppen a tervezett átszervezés kellős közepén érte a felkelés. Több alakulat felszámolás alatt állt, vagy más parancsnokság irányítása alá került. Ráadásul létszámát a több lépcsőben csökkentették a forradalomig, aminek következtében fokozatosan nőtt a hivatásos állomány bizonytalansága, a tisztek egzisztenciális fenyegetettsége.⁴

A közrend, közbiztonság, valamint a személyi és vagyonbiztonsággal megbízott rendőrség sem volt jobb (morális) állapotban. A forradalom után készült, az Adminisztratív Osztály által összeállított alapos és önkritikus jelentés kitűnő képet ad az elkövetett hibákról, valamint az állomány hangulatáról.⁵

Ráadásul a rendőrség (különösen a személyi kultusz éveinek szigorából fakadóan, jelentősen csökkent bűnözés miatt) más fegyveres belügyi testületekkel (ÁVH, Belső Karhatalom, Határőrség) szemben háttérbe szorult. A jelentés így jellemzi a helyzetet: „A rendőrök többsége [...] elégedetlen volt helyzetével [...] megbecsülésének színvonalával, [...] őt vagy hozzátartozóját érte valamilyen sérelem [...] nem élvezte a párt és a kormány teljes bizalmát, rendőrnek lenni nem volt megtisztelő feladat.”

Jól jellemzi az állapotokat az eset, amikor a Rádióhoz kikerkező Solymosi alezredes a piliscsabai ezredtől, kijelentette nem fog tüzet nyitni a népre, sőt parancsot adott honvédeknek,

⁴ „Ezt erősítette az új honvédelmi miniszter, Bata István altábornagy kinevezése, aki módszeresen üldözte a tehetséges katonai vezetőket: a döntő beosztásokba gyenge képességű, tehetetlen és tekintély nélküli káderek kerültek. Egyre fokozódtak az elbocsátások, hiszen a személyi kultusz ideje alatt elkövetett hibákért bünbakokra volt szükség. A tisztek nem csak a pártnak voltak kiszolgáltatva, hanem a hadseregben működő ÁVH-állományú (AVH – Állam Védelmi Hivatal, a rettegett ÁVO utódja, a titkosrendőrség) elhárító tisztek önkényes eljárásainak is. Többek között az emiatt kialakult ellenszenv eredményezte az ÁVH és a hadsereg „mérsékelt együttműködését” a forradalom alatt.” ZSITNYÁNI Ildikó: *Hadsereg és forradalom -1956*, in *Hadtudományi közlemények*, 1999/4

⁵ „A Párt és a Kormány vezetői a dolgozók hangulatát, véleményét, állásfoglalását nem ismerték, és nem is akartak tudomást venni a körülöttük történő eseményekről. A helyzet félreismerése [...] és a tett intézkedéseik csak fokozták a zűrzavart. [...] a Párt és a Kormány mindent megmozgatott annak érdekében, hogy a dolgozó néppel elhitesse, életszínvonala évről-évre nő. Ezzel a Párt nagyon lejáratta tekintélyét befolyását. [...] nem voltak képesek megérteni, hogy 800 Ft-ból hová vonta megélni családoknak nem lehet. [...] Az évek óta ostorozott hibákat, melyeket a XX. pártkongresszusig tagadtunk, most mi ismertük be, hogy ténylegesen súlyos hibák voltak. A becsületes emberekben is megfogalmazódott, hogy itt a párt és a népi demokrácia kormánya lábbal tiporta a törvényességet.” Idézi HORVÁTH, p. 35.

hogy csak oda lőjenek, ahonnan tüzet kapnak. Mivel a harckocsik a tömegben álltak, ez csak egy dolgot jelenthetett. A Rádiót védő államvédelmi erők elleni harcot. Miután az egyik harckocsiról, kezében lukas zászlóval szónokló tisztet egy államvédelmis a Rádióból lelőtte elkerülhetetlenül kirobbant a fegyveres küzdelem.⁶ A tömeg egy része szétszéledt fegyvert szerezni. Egy részüket a kirendelt honvédektől, rendőröktől kapták kisebb részüket a gyárakból hozták el.⁷ Ekkor Magyarországon, hasonlóan a jugoszláv területvédelmi doktrína elveihez, minden gyárban volt kézfegyverekkel ellátott gyárőrség. A Rádiót este 11 órára elfoglalták a felkelők.

A jó előre harcészültségbe helyezett szovjet Különleges Hadtest két gépesített gárdahadosztálya (2. és 17.) a Volna (Hullám) – művelet során elérte Budapestet, kísérő gyalogság híján a 4. gépesített ezred kirendelt harckocsizó alakulata 4 páncélos elvesztése árán sem tudta visszafoglalni a Rádiót. Másnapra a beérkező a szovjet erők, a haditervnek megfelelően elsősorban a párt és közigazgatási épületek, valamint a főbb csomópontok, pályaudvarok és hidak ellenőrzését látták el. A szovjetek sem a Néphadseregre, sem a rendőrségre nem támaszkodhattak, a gyűlölt ÁVH megjelenése csak olaj lett volna tüzre, arról nem is beszélve, hogy erőiket lekötötték az objektumvédelmi feladatok. Ezért az 1953-ban, Berlinben bevált módszerhez folyamodtak.⁸ Kelet-Németországban a gépesített kötelékeket felvonultató erődemonstráció nyomán a válság órák alatt megoldódott. Ám nem számoltak az elkeseredettség és a remény elegyével, melyet a Szabad Európa Rádió adásai is szítottak.

A 23.-áról 24.-ére virradó este beérkező szovjet gépesített alakulatok több helyen fegyveres ellenállással találták magukat szemben. Romsics Ignác szavaival: *„Zömük fiatal munkás, vagy ipari tanuló volt, akik a szovjet háborús filmekben és háborús regényeken nőttek fel s most ugyanolyan eszeveszett bátorsággal harcoltak [...] a gyakran tizenéves „pesti srácokhoz” mások is csatlakoztak kisebb számban [...] és feltűntek az alvilág és az éjszakai élet „vagányai” is, akik semmilyen „balhéból” nem maradhattak ki.”*⁹ A harcok a Rádió körül, a Széna téren (Szabó bácsi), a Corvin köznél (Pongrátz Gergely) és az Üllői úton folytak. Hamar kiderült, hogy a bevetett alig 6000 katona és 300 harckocsi valamint 120 páncélozott szállítójármű és 150 tüzérségi eszköz nem elég a rend helyre állításához.¹⁰ Már

⁶ HORVÁTH, pp. 66-67.

⁷ Valószínűleg innen származik a mindenkori magyar közhatalom ódzkodása a magán kézben lévő lőfegyverektől.

⁸ HORVÁTH, p. 63. és p. 104.

⁹ ROMSICS, p. 390.

¹⁰ Uo. p. 70.

ekkor elkezdődött a *júliusban* kidolgozott terveknek megfelelően további erők Magyarországra rendelése.¹¹

Ilyen körülmények között került sor az **október 25-ei sortűzre** a Parlament előtt, melyre valószínűleg Sz. államvédelmi alezredes adott parancsot.¹² Az Országházat védő harckocsik és szovjet katonák is bekapcsolódtak a lövöldözésbe. A veszteségekről megoszlanak a vélemények. Horváth Miklós 60 halottról, több mint kétszáz civil sebesültről, valamint 3 halott és tucatnyi sebesült orosz katonáról ír. Romsics 100 halottról és rengeteg sebesültről,¹³ míg Körömi Teréz 234 halottról és több ezer sebesültről tud, sőt vannak 1000 halottról és közel 10 000 sebesültről szóló, túlzónak tűnő becslések is.¹⁴

A sortűz hatására sorra alakultak az ellenálló csoportok a Móricz Zsigmond körtéren, a Baross téren, a Tompa utcában, és a Tűzoltó utcában, többet meggyőződéses kommunisták vezették. Az ő részvételük a harcokban is alátámasztja a forradalom széleskörű támogatottságát, valamint azt az erős szovjetellenes elszántságot, mely a fegyveres ellenállás morális alapját képezte.

A mérsárlás nyomán a Budapestre érkezett szovjet tanácsadók kezdeményezésére Gerő Ernőt (Rákosi mellett a leggyűlöltebb magyar funkcionáriust) az állampárt élén Kádár János váltotta fel. A személycserék és a Nagy Imre valamint Kádár által is következetesen „ellenforradalomnak” nevezett felkelés illetve a véres események tovább rombolták a fegyveres erők morálját. A parancsnoki lánc összeomlása, a már említett méltánytalanságok, valamint a valóság és a hivatalos kommunikáció közötti különbségek miatt, jelentős erejű magyar egység nem vett részt az elkövetkező napok, az ellenállási gócok felszámolására indított, maximum századerejű szovjet támadásaiban, melyeket elsősorban páncélosokkal hajtottak végre. A kisszámú kísérő gyalogság nyitott tetejű szállító járműveiben súlyos veszteségeket szenvedett. Nem jártak jobban a nagy sebességgel demonstráló gépesített alegységek sem. Horváth Miklós szavaival: „[...] a *Különleges Hadtest harckocsijai megkezdték elrettentő, valójában öngyilkos cirkálásukat a város főbb közlekedési útvonalain, csomópontjain.*”¹⁵ Nagy részük Molotov-koktéloktól (benzines palack), kisebb részük a

¹¹ Uo. 44. o.

¹² HORVÁTH, p. 78. Az Alkotmány utcában haladó alezredest a tömeg meg akarta lincselni. Előkerült három ismeretlen személy, akik civilbe öltöztették és így megmentették az életét. Hogy erre a sortűz előtt vagy után került sor arról nincs információ.

¹³ ROMSICS, p. 395.

¹⁴ RADICS Géza: *A forradalom és szabadságharc, valamint történelmi előzményei*, Chicago, Szabad Magyar Református Egyház, 2009. p. 23

¹⁵ HORVÁTH, p. 104. Érdekes a taktika és kudarcának összevetése a 3. amerikai gyalogoshadosztály 2003-ban, Bagdadban alkalmazott Mennydörgő Futamával, mely végül jelentős mértékben hozzájárult a megroppant Husszejn-rendszer összeomlásához. A fő különbség véleményem szerint az ellenállók moráljában rejlik. Bővebben BABOS László: *Páncélosok Bagdadban, a 2003. április 5-i Mennykő Túra*, Haditechnika, 2005/6.

felkelők kezére kerül páncéltörő ágyúk találatától vált harcképtelenné vagy semmisült meg teljesen. A főbb gócpontok elleni több sikertelen próbálkozás után a szovjet csapatokat 28-án kivonták Budapestről.¹⁶

Ám a nemzetközi helyzet hamarosan jelentősen megváltozott. Az október 29-én kirobbanó második izraeli-arab háború a nemzetközi figyelmet a Szuezi-csatornára irányította és a Szovjetunió gyakorlatilag szabad kezet kapott Magyarországon miután kivonta tanácsadóit Egyiptomból.¹⁷ Ezután rövidesen megkezdődött a felkészülés Magyarország megszállására, a Vihr (Forgósziel) – hadműveletre.

Az első napokban még a Corvin-közi felkelő csoport felszámolásán ügyködő Maléter Pál végül 29-én megegyezett Pongrátzcal és így vált közeli Kilián laktanya is az ellenállás részévé. Ennek nyomán a felkelő csoportok tervezett lefegyverzése szinte lehetetlenné vált. Hiába változtatta meg Nagy Imre véleményét és kezdte ő is ekkortól a felkelés szót használni az ellenforradalom *helyett*, hiába ígérte meg a követelések jelentős részének teljesítését, a felkelők sem 28-ai beszédének nem hittek, sem a szovjet csapatok kivonulásában nem bíztak. Végül a szabadságharcosok parancsnokai ígéretet tettek, hogy csatlakoznak a formálódó Nemzetőrséghez, illetve a szovjet csapatok Magyarországról történő végleges kivonulása után leadják fegyvereiket. Nem javította a helyzetet a Köztársaság téri pártszékházban tartózkodó ÁVH-s alakulat folyamatos provokációja sem, mely végül a székház ostromához vezetett. Jól jellemzi a zűrzavart, hogy az épület védelmére kirendelt szovjet harckocsik végül az ostromlók oldalán avatkoztak be a harcokba. Mivel az épületből még a fehérköpenyes mentősökre is lőttek, a székház elfoglalása után a gyűlölt ÁVH-sok nagy részét a tömeg meglincselte.

A Nagy Imre vezette, november 2.-án megalakult új kormány azonban hiába egyezett minden lépését előre a szovjetekkel, hiába kívántak a felkelők mindössze mérsékelt irányváltást (pl. a Finnországéhoz hasonló fél-függetlenséget) a forradalom leveréséről szóló döntés már október 31-én megszületett Moszkvában. A moszkvai vezetés John Dulles amerikai külügyminiszter 30-ai nyilatkozata nyomán, melyben kinyilatkoztatta, hogy az Egyesült Államok nem tekinti potenciális katonai szövetségesnek a kelet-európai államokat, gyakorlatilag szabad kezet kapott. A felkelés eltiprásához november 1-2. között, utólag, a többi szocialista ország vezetője is hozzájárulását adta. A november 4.-én meginduló hadműveletben közel 60 ezer szovjet katona, 17 különböző hadosztály részei vettek részt. Az ekkorra honvédelmi miniszternek kinevezett Maléter Pált tárgyalások közben a szovjetek

¹⁶ ROMSICS, p. 393.

¹⁷ Uo. 395 o.

letartóztatták, a Nemzetőrség parancsnoka Király Béla sem rendelte el az ellenállást. Bár több helyen erős ellenállást tanúsítottak,¹⁸ a felkelők egyedül nem tudtak ellenállni az összefegyvernemi támadásnak (pl. a Corvin közre 170 ágyúval és aknavetővel mértek erős tűzcsapást).¹⁹ A jelentős túlerővel szemben az ellenállás nem lehetett sikeres, így közel egy hét alatt a fegyveres küzdelem végetért.

A városi terep fizikai jellemzői: tér

A harcok nagy részére a főváros belvárosában, a sűrűn beépített VIII. és IX. kerületben, illetve a XI-XII. kerületben került sor. Budapest ezen területeire a magas, nemritkán öt-hat emeletes, téglából épült társasházak a jellemzőek, melyek között a szűk, kis utcákban a páncélozott harcjárművek, nem vagy alig képesek mozogni. Támogató gyalogság hiányában a kisszámú széles sugárút is könnyen lezárható. A harmadik emelettől felfelé a védők gyakorlatilag büntetlenül támadhatnak a páncélosokat, lévén azok fegyverzete nem volt képes magas szögállásban tüzelni. Mindezekén túl a vastag falak megfelelő védelmet nyújtottak a kézfegyverek és a géppuskák tüzetől.

A harcoló felek: erő

A felkelés kezdeti szakaszában két gépesített hadosztály vett részt mintegy 6 000 fővel, ám erejüket felemésztette a kiemelt objektumok védelme, így a tényleges harccselekményben csak töredékük vett részt. Magyar részről a néhány ezerre lehet becsülni a bevetett, ÁVH, Néphadsereg és rendőri erők számát. A felkelők létszámát szinte lehetetlen meghatározni lévén állandóan cserélődtek a harcolók, de az öt-hat csoport összlétszáma sem lehetett több mint pár száz fő. November 4. után a meginduló 60 ezer szovjet katona, 17 különböző hadosztály alakulatiból tevődött össze, ellenük a Nemzetőrséget is ideértve, 2-10 ezer fő vette fel a harcot, de egyszerre maximum 1 500 – 2 000 fő harcolt..

Szovjet harceljárások

Számos új fegyver a forradalomban debütált először. Akár az AK-47-es gépkarabély, akár a később széles körben elterjedt T-54/55, vagy a PT-76-os felderítő harckocsi itt esett át a tűzkeresztségen. Sok szovjet fegyver került az elégtelen erővel végrehajtott október 23-24-ei bevonulás nyomán a felkelők kezébe, pl. a Corvin közben kiállított, de lőszer híján nem

¹⁸ Csepel felett például november 7.-én egy IL-28-as bombázót is lelőttek. Horváth 432. o.

¹⁹ HORVÁTH, p. 426.

használt 38M 122mm-es tarack.²⁰ Ám lehet bármilyen kiváló egy fegyver, ha nem megfelelően alkalmazzák, nem tudja teljesíteni feladatát. Példa erre a számos megsemmisült vontatott tüzérségi eszköz, melyeket erődemonstrációs céllal vonultattak fel, de a felkelők könnyedén megsemmisítették őket vontatóikkal együtt. A nyitott BTR-40 és a BTR-152 kerekes harcjárművek tömegesen váltak a felkelők Molotov-koktéjainak az áldozatául.²¹ Érdekes a párhuzam az Irakban bevetett, eleinte nyitott toronnyal ellátott, HMMVV-vel, melyek toronylövészei súlyos veszteségeket szenvedtek, illetve számos amerikai jármű semmisült meg felülről jövő támadás (kézigránát, vagy egyéb eszköz) miatt. Még a legvastagabb páncélatú eszközök sem voltak biztonságban. A Vörös Hadsereg számos ISZU-152, vagy ISZ-3 nehéz páncélozott járművet veszített. Ezeket vagy közvetlen közlelről lőtték ki, vagy Molotov-koktélok áldozatául estek, illetve a barikádoknál a lánctalpaik ellen kötegelve bevetett kézigránátok miatt váltak mozgásképtelenné és személyzetük elhagyta őket.

Bár bőséges városharc tapasztalattal rendelkeztek Sztálingrád, Königsberg-Kalinyingrád, Berlin, vagy éppen Budapest elfoglalása után, a Vörös Hadsereg parancsnokai a beépített területeken vívott harc legelemibb szabályait sem tartották be egészen a november 4-én meginduló támadásig. Horváth Miklós szavaival: „Felderítés, gyalogos támogatás – tehát a győzelem esélye – nélkül újra és újra beküldték harckocsijaikat és a felülről nyitott, minimális védelmet sem biztosító páncélos járműveiket a [...] magas házak közé.”²² Jellemző epizódja volt az eseményeknek, amikor a szovjet páncélosok támogatására kirendelt magyar katonák inkább gyalogosan kísérték őket, semmint beszálljanak a „nyitott koporsókba.” A november 4-én megindult Vihar (Vihr) – hadműveletben sem tértek vissza a Sztálingrád poklában született és többek között Berlinben alkalmazott rugalmas harcmodorra, hanem a később Groznijban alkalmazott módszerrel, ellenállás esetén erős tüzérségi tüzellel semmisítették meg a gócpontokat, majd haladtak tovább.

Felkelők harceljárásai

A javarészt fiatalokból álló felkelők²³ kevés fegyverrel, jellemzően kézifegyverekkel és benzines palackokkal, de annál nagyobb lelkesedéssel szálltak szembe azokkal, akiket ellenségüknek tekintettek. Elsősorban a gyűlölt ÁVH-val és (lényegesen kevesebb indulattal)

²⁰ AMACZI Viktor: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc haditechnikai eszközei*, In. Haditechnika, 2006/6. p. 71.

²¹ AMACZI, p. 84. és HORVÁTH, p. 130.

²² HORVÁTH, p. 104.

²³ Uo. 109.

a szovjetekkel szemben harcoltak. A tény hogy jelentős részük 30 év alatt fizikai munkás volt,²⁴ akiknek elméletileg a javát szolgálta a rendszer, jól mutatja a társadalom mély elkeseredettségét. A felkelők morálja magas volt, szervezettségük azonban meglehetősen alacsony. Bár néhány csoport rendelkezett rádióval, tevékenységüket nem hangolták össze, a spontán szerveződött csoportok kialakulásuk helyét védték.

Fegyverzetüket elsősorban gyárőrségektől illetve katonai, rendőri egységek lefegyverzéséből nyerték. A puskákon, géppisztolyokon, és pisztolyokon kívül fő fegyverük a Molotov- koktél, vagy benzines palack volt.²⁵

A továbbiakban a leghíresebb (és legnagyobb) felkelő csoport, a Corvin-köz tevékenységét vizsgálom, mivel a harcok jelentős része is ezen a környéken zajlott illetve a tetteikről maradt fent a legtöbb visszaemlékezés. Az eleinte Iván Kovács László, majd Pongrátz Gergely vezette csoport nemcsak méretében, hanem szervezettségében és kreativitásában is kitűnt a többiek közül. Például a nyolcvanas években is még megtalálható, Corvin mozi mögötti benzinkútból kinyert üzemanyagból nemcsak a Molotov-koktél fő alkotóelemét vételezték. A benzint más célokra is felhasználták.²⁶ Miután sikerült egy páncéltörő ágyút szerezni azt is felhasználták a Körúton és az Üllői úton támadó harckocsik ellen.²⁷ A meglévő, és sokáig egyetlen páncéltörő eszköz hatékonyságáról valamint az általa kiváltott pszichológiai hatásról is nagyon beszédesen számol be a visszaemlékezés. *„Három ember kitűnően tudta működtetni az ágyút. Amikor az egyikük, az őr, meglátván a körúton jövő tankot, lerántotta a kezét, Józsi megrántotta a pénztárfülkében a kötél végére szerkesztett seprőnyélből készült elsütő-szerkezetet. Huszonhatodikán tizenhét lövést adtunk le, hét-tíz másodperc volt a norma, ennyi idő kellett az ágyú újratöltéséhez. [...] Aznap tizenhét tankot lőttünk ki. Olyan eredményesen harcoltak a pesti srácok, hogy – amint erről az oroszul tudók beszámoltak – a Boráros téren a harckocsik személyzete így vitázott a parancsokkal: –*

²⁴ ROMSICS, p. 396.

²⁵ Készítéséről és használatáról így ír Lukácsy Andor: *„[...] a benzines palackok igen eredményesek. A legmegfelelőbb az akkor még használt csattal záródó másfél literes, zöld színű ásványvizes üveg volt. Kupakja alá gézt kellett csíptetni és minél magasabbról az érkező tank tetejére vagy motorházára dobni. [...] az égő folyadék a nyílásokon befolyt; nem robbant viszont elviselhetetlen hőséget okozott. Ha több harckocsi támadott [...] az elsőt és az utolsót kellett megsemmisíteni.”* LUKÁCSY András: *Angyal szállt le Budapestre*, Budapest, Belvárosi, 2006, ISBN: 9639114892 p. 132.

²⁶ *„Mikor hallottuk jönni a tankokat, [...], Bandi egy fa mögött állt, és amikor nyolc-tíz méterre értek hozzánk a tankok, meggyújtotta öngyújtójával a zsíros zacskót, és beledobta az olajos sárba. [...] Legalább másfél méter magas lángok kavarogtak ott az utcán az egyik járdától a másikig. Az első harckocsi lefékezett, a másik elfordult, végül nagy nehezen megálltak, végül mind a tizenhárom monstrum megfutamodott a lángok előtt.”* KOZMA Huba: *Pongrátz Ódön*, <http://www.lato.ro/article.php/Pongratz-Odon/463/>, 2010. március. 22.

²⁷ *„A lánctalpra céloztunk. Ha azt átszakítjuk az ágyú lövedékével, akkor nem tud továbbmenni, és akkor már jöhettek a benzines palackok. Akkor már a tankok és azok személyzete számára menekülés nem volt. Amikor beállítottuk az ágyút, bementem a házmasterhez, és mondtam neki, hogy kellene nekem egy legalább húszméteres kötél. [...] Végül drótkötelet kaptam, és azt bevezettük a mozi pénztárába, a másik végét az elsütő berendezéshez kötöttük.”* KOZMA, p. 3.

Idenézz, ezredes! – mutattak a halántékukra. – Ide lőj! Itt meghalok a szovjet hazáért, de a Corvin elé nem! Nem megyek, nem akarok megsülni a saját tankunkban!” Később a csoport több páncéltörő ágyúra is szert tett, sőt egy 122 mm-es tarackot is bevontattak a közbe.²⁸ A lőszer nélkül használhatatlan tarack jelenléte később számos tévhit és legenda forrásává vált.

A csoportban vagy volt valaki, aki rendelkezett katonai ismeretekkel, vagy alaposan végiggondolták cselekedeteiket, ugyanis a Corvin-köz felderítése is kitűnő volt:

„[...] telefonon értesítsenek minket arról, hogy hány szovjet tank érkezik abból az irányból. Ezt a feladatot az akkor tizenkét és fél éves Marika húgunk látta el, kifogástalanul. Még azokat a számokat is leírta, amik a tankok oldalán voltak olvashatók.” Volt, amikor alkalmas fegyverek híján képzelőerejüket vették elő. *„A benzines palackokon kívül egyéb csodafegyverünk is volt. Huszonhatodikán este volt, a srácok bementek a menzára, magukhoz vettek néhány porcelán levesestányért, és letették azokat az utca kövezetére. És az oroszok nem mertek harckocsikkal rámenni ezekre a tányérokra! Láttam olyan tankot, amelyik megközelítette ezeket a tányérokot. Megállt, aztán olyan sebességgel elkezdett hátramenetben menni, hogy csak úgy füstölt. Egyre rosszabb volt a harci morál a szovjet hadseregben.”*

Összefoglalóan elmondható, hogy a felkelők elsősorban védekeztek, illetve rajtaütésekkel operáltak, jobb helyzetismeretüket és kreativitásukat felhasználva semlegesítették a szovjetek jelentősen nagyobb tűzerejét. Bár a szovjet csapatok kivonásáért küzdöttek, a felkelők betartották a hadviselés szabályait, foglyaikat többször kicserélték a szovjetekkel, a sebesülteket lehetőség szerint ellátták. Ez nem mindig volt elmondható a fogságba esett államvédelmisekről, akik közutálatnak örvendtek, sőt a forradalom alatt is számos túlkapást követtek el. Utólag némileg meglepő, hogy több esetben a harcos antikommunista Pongráz utasítására mentettek ki a Corvin-köziek államvédelmiseket a tömeg kezeiből. Ennek teljesen racionális okai voltak, a forradalom tisztaságát fenntartandó később bíróság elé akarta állítani őket.

Idő

A közvélekedéssel ellentétben a harccselekmények nem október 23-a és november 4 között zajlottak le. A forradalom fegyveres küzdelmeinek első szakasza a rendszer megbukásáig, a koalíciós Nagy Imre kormány létrejöttéig és a nagyobb felkelőcsoportokkal kialakult tüszünetig tartott (1956. október 27). A második szakasz a szovjet beavatkozás

²⁸ HORVÁTH, p. 129.

kezdetétől a jelentősebb fegyveres ellenállás megszűnéséig azaz nov. 4- nov. 7.ig valahol nov. 10-éig.²⁹

Véggövetkeztetések

A túlzottan magabiztos politikai rendszer ellen, kedvező nemzetközi viszonyok közepette kirobbant a társadalom nagy része által támogatott elégedetlenségi mozgalom, mely fegyveres felkelésbe torkollott. Az MDP vezetés túlbecsülte, úgy a saját, mind a szovjet csapatok képességeit. A szovjet Különleges Hadtest alakulatai megpróbálták a Berlinben alkalmazott erődemonstrációval megoldani krízist, ám az egyértelműen sikertelennek bizonyuló taktikát a súlyos veszteségek ellenére is napokig erőltették. A magyar erőszak szervezetek az előző évek következtelen és átgondolatlan lépéseinek eredményeképpen az objektumvédelemre lekötött államvédelmi erők kivételével alacsony moráljuknak köszönhetően csak nagyon kis részben voltak alkalmazhatóak. Ráadásul a hadsereg és a rendőrség már az első napon veszteségeket szenvedett az ÁVH-sok válogatás nélküli lövöldözésében. Parancsnokaik a vezetés tétovázása illetve a széles társadalmi támogatottság miatt csak ritkán szálltak szembe a tömeggel még akkor se nagyon, amikor lefegyverezték őket. A nemzetközi közvélemény hiába állt ki Magyarország mellett, hamar megszületett a politikai döntés. A jaltai megállapodás érvényes, Kelet-Európa szovjet érdekszféra marad. A magára hagyott országban a túlerejű szovjet támadás egy hét alatt megszüntette az ellenállást és megteremtette a konszolidáció feltételeit. A karhatalmisták (pufajkások) kegyetlenkedései, a szinte azonnal megkezdődő elszámoltatás, illetve a passzív többség lekenyerezése eredményeképpen a társadalom közel fél év alatt megadta magát és elfogadta a kádári kompromisszumot, mely a relatív jólétért cserébe „mindössze” cinkos hallgatást kért. Romsics Ignác szavaival: „[...] *a magyar modell, mely a Szovjetunió hatalmi érdekeinek és a pártállamiság alapjainak veszélyeztetése nélkül teremtett olyan viszonyokat, melyeket kevesen szerettek igazán, de lehetséges optimumként szinte mindenki elfogadott. Ebben az értelemben az 1956-os forradalom és szabadságharc nem bukott el, hanem a Rákóczi-szabadságharchoz és 1848-49-hez hasonlóan a kompromisszumkötés feltételeit javította.*”

Felkelés-ellenes katonai műveletek szempontjából az alábbiak tanulságokat tartom megemlítésre érdemesnek:

- **A jó kormányzás hiánya**, más külső vagy belső tényező hiányában is vezethet elégedetlenségi mozgalmakhoz.

²⁹ HORVÁTH, p. 234.

- A Néphadsereg átalakításának elindításakor nem történtek lépések a többi erőszakszervezet megerősítésére és/vagy felkészítésére, így a vezetésnek nem állt elegendő erő a megmozdulások kezelésére.
- A Kelet-Berlinben bevált módszert, azonnal el kellett volna vetni miután hatástalansága 1-2 napon belül bebizonyosodott.
- Az ellenforradalom sikeréhez jelentősen hozzájárult a nemzetközi elszigeteltség.
- A Vörös Hadsereg először adta tanúbizonyságát, hogy a megtanult leckét is el lehet felejtetni.³⁰
- A politikai beavatkozás katonai döntésekbe, súlyos következményekkel járt, felkeléseknél (illetve legtöbb katonai műveletnél) a politikai kontrollt célszerű kizárólag a célok, feltételek, erők meghatározására korlátozni.
- A tétel, mely szerint megfelelő, összefegyvernemi, összhaderőnemi erőkoncentrációt nem lehet lelkesedéssel és helyismerettel pótolni Budapesten is beigazolódott.
- A felkelők még a gyűlölt ellenséggel szemben is legtöbbször betartották a hadviselés szabályait, szemben a jelen konfliktusaival, melynek okát a kulturális háttérben kereshetjük.
- A viszonylag gyors konszolidációhoz nagymértékben hozzájárult a közszolgáltatások (víz, villany stb.) folyamatos működése.

³⁰ OLIKER, Olga: *Russia's Chechen Wars 1994–2000: Lessons from Urban Combat*. Santa Monica CA, RAND Corporation, 2001, pp. 6-8.